International Science Journal of Management, Economics & Finance
2022; 1(4): 17-25
https://isg-journal.com/isjmef/
doi: 10.46299/j.isjmef.20220104.03
ISSN: 2720-6394

Методика комплексної оцінки рівня економічної безпеки підприємства

Жанна Шило
кафедра фінансів та економічної безпеки, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, Україна
ORCID ID: 0000-0002-2669-6734

Для цитування цієї статті:
Шило Жанна. Методика оцінювання рівня економічної безпеки підприємства. International Science Journal of Management, Economics & Finance. Vol. 1, No. 4, 2022, pp. 17-25. doi: 10.46299/j.isjmef.20220104.03.
Надійшла до редакції: 29 серпня, 2022 р.;**Схвалено:** 06 вересня, 2022 р.;
Опубліковано: 01 жовтня, 2022 р.

Анотація: У статті проведено дослідження сучасних підходів оцінки рівня економічної безпеки підприємства. Проведення своєчасної оцінки рівня економічної безпеки, дає спроможність швидко усунути різноманітні загрози, або пристосуватися до наявних умов, що забезпечує стабільну діяльність компанії. Метою наукового дослідження є аналіз існуючих в економічній літературі підходів до визначення рівня економічної безпеки підприємства, а також розробка методики комплексної оцінки її рівня. Аналізуючи стан економічної літератури ми бачимо існування значної кількості методологічних підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємства, які відрізняються якістю інформаційного забезпечення, алгоритмічною та математичною складністю. Тому це зумовлює необхідність і доцільність систематичної класифікації існуючих методів та їх узагальнення для подальшого вибору найбільш повних і надійних методик. Здійснений аналіз основних переваг та недоліків кожного із них. Автором запропонований методичний підхід на основі узагальнення декількох різних підходів, що складається з послідовних етапів оцінки комплексного рівня економічної безпеки підприємства. На першому етапі визначається інформаційна база дослідження. Джерелами інформації мають бути фінансова звітність підприємства, основні техніко-економічні показники, показники праці, екологічних умов тощо. На другому етапі відбираються показники для оцінки економічної безпеки кожної структурної складової підприємства. Цей етап значною мірою визначає ефективність усієї системи управління економічною безпекою. Запропонована нами методика оцінки дасть змогу оцінити кожну складову економічної безпеки, а саме фінансову, техніко-технологічну, інтелектуально-кадрову, політико-правову та екологічну для отримання узагальнюючого показника рівня економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: економічна безпека підприємства; складові економічної безпеки; підходи; методи оцінки; комплексна оцінка.

1. Вступ

Визначення методики оцінювання рівня економічної безпеки сучасних підприємств є однією з найважливіших задач економічної науки і практики, що викликає необхідність її комплексного вирішення, враховуючи сучасні тенденції розвитку підприємств, використання новітніх технологій та проблем, що викликані кризовими станами, які наразі існують.

Своєчасна оцінка економічної безпеки, дає спроможність швидко усунути різноманітні загрози, або пристосуватися до наявних умов, що забезпечує стабільну діяльність компанії. Утримуючи надійний рівень економічної безпеки, підприємство розширюватиме ринки збуту, залучатиме нових інвесторів, покращуватиме власний «імідж», що позитивно впливатиме на прибутковість, конкурентоспроможність та фінансові результати. Тому перш за все, необхідно комплексно оцінити її рівень, та визначити ті фактори, які негативно впливають на діяльність організації.

2. Об'єкт і предмет дослідження

Об’єктом наукового дослідження є методи оцінювання рівня економічної безпеки на прикладі підприємств різних форм власності.

Предметом дослідження виступають теоретичні та практичні питання забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємств та їх комплексна оцінка.

Методологічною базою дослідження є загальнонаукові та специфічні методи пізнання: порівняльного аналізу і синтезу – для виділення окремих методик рівня економічної безпеки та їх взаємозв’язків; графічний – для наочного відображення рівня складових економічної безпеки підприємства; для формування основи розрахунків та наочного відображення показників оцінки рівня економічної безпеки використано табличний метод, розрахунково-конструктивний метод застосовується для визначення інтегрального показника економічної безпеки та його динаміки.

3. Мета та задачі дослідження

З огляду на вищезазначене, мета нашого наукового дослідження це аналіз існуючих в економічній літературі підходів до визначення рівня економічної безпеки підприємства, а також розробка методики комплексної оцінки її рівня.

Відповідно до поставленої мети, нами були окреслені наступні завдання: визначити основні переваги та недоліки підходів в системі оцінки рівня економічної безпеки підприємств, виявити проблеми комплексної оцінки економічної безпеки в цілому, а також запропонувати систему показників для оцінки рівня економічної безпеки в умовах економічної невизнченності та кризових явищ.

4. Аналіз літератури

Рівнем оцінки економічної безпеки підприємства за різними науковими підходами займалися такі вчені, як Т.Г. Васильців, С.Т. Пілецька, Р. В. Варічева, Н. П. Сисоліна, Г.М. Коптєва, О. О. Сосновська, А. М. Дідик, В.Г. Алькема та ін. У своїх працях ці та інші науковці розглядають сутність економічної безпеки та її складових, необхідність дослідження цього явища та пропонують різні підходи до оцінки й аналізу рівня економічної безпеки підприємства.

5. Методи досліджень

Сучасний аналіз економічної літератури показує, що існує багато методологічних підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємства, які відрізняються якістю інформаційного забезпечення, алгоритмічною та математичною складністю. Тому це зумовлює необхідність і доцільність систематичної класифікації існуючих методів та їх узагальнення для подальшого вибору найбільш повних і надійних методик. Основні методи оцінки рівня економічної безпеки підприємства можна згрупувати за такими підходами (рис.1)

Рис.1. Найпоширеніші підходи до оцінювання економічної безпеки підприємства
Джерело: систематизовано на основі [4, 8, 9, 10, 11]

Індикаторний підхід передбачає оцінку економічної безпеки підприємства на основі порівняння фактичних значень результатів фінансово-господарської діяльності з індикаторами, для яких встановлені граничні значення. У цьому сукупність показників (індикаторів), визначальних економічну безпеку, інтегрується у різні групи. Вибір індикаторів оцінки рівня економічної безпеки підприємства та спосіб їх угруповання різняться залежно від галузевої специфіки, значущості загроз та суб'єктивних переваг авторів [4].

Ресурсно-функціональний підхід охоплює різні функціональні галузі діяльності підприємства та ґрунтується на припущенні, що найбільш ефективне використання корпоративних ресурсів дозволяє запобігти небезпекам за рахунок зміцнення внутрішнього потенціалу та створення умов для сталого розвитку. Критерієм оцінки тут виступає рівень ефективності використання ресурсів з усіх функціональних складових економічної безпеки (фінансової, техніко-технологічної, інтелектуальної, кадрової, нормативно-правової, екологічної, інформаційної, силової та ін.), тобто раціональне використання ресурсів розглядається як основа для запобігання загрозам економічній безпеці. Оцінка рівня економічної безпеки представляється як системи функціональних складових, кожна з функціональних груп як така також є системою показників [2, 11].

Підхід на основі оцінки економічних ризиків передбачає ідентифікацію та аналіз зовнішніх та внутрішніх факторів, що загрожують безпеці підприємства, на основі методів кількісної та якісної оцінки конкретних ризиків. В результаті для різних загроз та негативних факторів розраховується ймовірна шкода, яка порівнюється з величиною прибутку, доходу або майна. У деяких методиках як критерій економічної безпеки може розглядатися прибуток, а рівень безпеки оцінюється відповідно до можливостей підприємства нейтралізувати виявлені ризики [8, 13].

Програмно-цільовий підхід основою має інтегрування показників, які визначають рівень економічної безпеки підприємства. Значну увагу під час використання цього підходу слід приділити відбору показників та визначенню методів їх інтегрування. Також труднощі виникають при встановленні коефіцієнтів значущості на основі методів експертних оцінок [9, с.74].

Виходячи з вищевикладеного, наведемо основні їх переваги та недоліки (табл.1).

Таблиця 1. Переваги та недоліки найпоширеніших методичних підходів

Підхід	Переваги	Недоліки
Індикаторний	Простий у використанні. Не виникає складнощів у розрахунках та обґрунтуванні висновків	Концентрація на окремих чинниках економічної безпеки. Відсутність чіткого наукового обґрунтування об'єктивності включення тих чи інших індикаторів. Суб'єктивність у визначенні порогових значень економічної безпеки підприємства

Ресурсно-функціональний	Дозволяє досліджувати кожну функціональну складову. Дає можливість обліку галузевої специфіки	Відсутність визначеності з набором функціональних складових економічної безпеки підприємства. Не враховуються економічні ризики. Орієнтація, як правило, на ретроспективні показники, внаслідок чого складно прогнозувати стан системи в майбутньому
Ризиковий	Дозволяє оцінити конкретні ризики, що загрожують економічній безпеці підприємства	Наявність труднощів формалізованого опису динамічних властивостей підприємства з погляду досягнення та підтримання стану безпеки у взаємозв'язку з діями дестабілізуючих факторів. Не враховується наявний потенціал для розвитку
Програмно-цільовий	Враховує різні аспекти діяльності підприємства. Дозволяє зробити більш обґрунтовані висновки про загальний рівень економічної безпеки підприємства	Виникає складність в обґрунтуванні способу інтегрального розрахунку показника. Проблеми щодо граничних значень індикаторів економічної безпеки господарюючого суб'єкта. Використання експертних оцінок може призвести до суб'єктивності висновків. Складність в отриманні інформації для розрахунку вибраних якісних показників оцінки

Джерело: систематизовано автором на основі [2, 3, 4, 6, 11, 12, 14]

6. Результати досліджень

Аналізуючи найвідоміші підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства, можна сказати, що сучасна економічна література не має єдиної методики комплексної оцінки економічної безпеки підприємства з урахуванням всіх необхідних критеріїв. Система оцінки та аналізу економічної безпеки складається з безперервного набору взаємопов’язаних блоків, етапів діяльності, методів, моделей, що дозволяють ідентифікувати, оцінити та зменшити вплив ризиків до прийнятного рівня з мінімальними витратами ресурсів.

Для проведення комплексного оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, нами рекомендовано застосовувати такий методичний підхід, який сформований на основі узагальнення декількох підходів і складається з послідовних етапів оцінки.

На першому етапі визначається інформаційна база дослідження. Джерелами інформації мають бути фінансова звітність підприємства, основні техніко-економічні показники, показники праці, екологічних умов тощо. На другому етапі відбираються показники для оцінки економічної безпеки кожної структурної складової підприємства. Цей етап значною мірою визначає ефективність усієї системи управління економічною безпекою. Від комплексності та точності системи індикаторів залежить своєчасність виявлення негативних тенденцій та можливість попередження кризових ситуацій. Після дослідження показників, що характеризують структурні складові економічної безпеки підприємства, авторами було обрано одні з найбільш інформативних показників (табл.2). На третьому етапі визначається рівень економічної безпеки для кожної складової (табл.3).

Алгоритм розрахунку показників оцінки рівня економічної безпеки підприємства наведено у табл. 2.

Таблиця 2. Система показників оцінки рівня економічної безпеки підприємства

Показник	**Алгоритм розрахунку**	**Економічна сутність показника**
Оцінка фінансової складової		
$К_{авт}$ – коеф. автономії	Сума власних коштів/загальна сума фінансування (загальний підсумок балансу)	Можливість підприємства виконувати зовнішні зобов'язання за рахунок власних активів
$К_{фін}$ – коеф. Фінансування	Залучені кошти/власний капітал	Відображає, яка кількість одиниць залучених коштів припадає на кожну одиницю власних
$К_{покр}$ – коеф. Покриття	Оборотні активи/поточні зобов'язання підприємства	Показує здатність підприємства швидко розраховуватись з борговими зобов'язаннями
$К_{одз}$ – коеф. оборотності дебіторської заборгованості	Чиста виручки від реалізації продукції/середньорічна величина дебіторської заборгованості	Показує швидкість обороту дебіторської заборгованості підприємства
$К_{окз}$ – коеф. оборотності кредиторської заборгованості	Чиста виручка від реалізації продукції/середньорічна величина кредиторської заборгованості	Показує швидкість обороту кредиторської заборгованості підприємства за певний період
$К_{р}$ – коеф. рентабельності діяльності	Валовий прибуток/собівартість реалізованої продукції	Показує прибуток підприємства з кожної гривні, яка була витрачена на реалізацію продукції
Оцінка техніко-технологічної складової		
$К_{вп}$ – коеф. виробничої потужності	Річний фонд робочого часу/трудомісткість виробництва	Показує максимально можливий випуск продукції за певний час у встановленій номенклатурі й асортименті при повному завантаженні обладнання
$К_{зн}$ – коеф. Зносу	Сума зносу основних засобів/балансова вартість основних засобів	Відображає частку вартості основних засобів, яку списано на витрати виробництва попередніх періодів
$К_{ФВ}$ – фондовіддачі	Обсяг виробництва у вартісному вираженні/середньорічна вартість основних фондів підприємства	Показує кількість одиниць виготовленої продукції у гривнях, що припадає на одиницю вартості основних фондів
$К_{інт}$ – коеф. інтенсивного використання обладнання	Обсяг виготовленої продукції за певний період/виробнича потужність обладнання	Показує рівень використання виробничої потужності підприємства

Оцінка інтелектуально-кадрової складової		
$К_{пл}$ – коеф. плинності кадрів	Кількість звільнених за власним бажанням та за порушення трудової дисципліни/середньооблікова чисельність працюючих	Показує рух кадрів на підприємстві, що обумовлено незадоволеністю працівників виробничою ситуацією або незадоволеність керівника підприємства виробничою поведінкою працівників
$К_{П}$ – продуктивність праці	Обсяг продукції/кількість праці, витраченої на її виробництво	Показує здатність робітників виробляти за одиницю робочого часу визначений обсяг продукції
$К_{ФОЗ}$ – фондоозброєн-ності праці	Середньорічна вартість основних виробничих фондів/середньооблікова чисельність робітників	Характеризує рівень оснащеності працівників основними виробничими засобами
$К_{ра}$ – коеф. Раціоналізатор-ської активності	Кількість винаходів (раціональних пропозицій, ноухау тощо) /кількість працюючих	Показує частку пропозицій, що слугують підвищенню продуктивності праці, яка припадає на одного працівника
$К_{квал}$ – коеф. співвідношення високо-кваліфікованих та кваліфікованих працівників	Висококваліфіковані працівники/загальна кількість працівників	Відображає рівень забезпеченості підприємства висококваліфікованими кадрами
Оцінка екологічної складової		
$К_{вик}$ – коеф. перевищення нормативного обсягу викидів шкідливих речовин в атмосферу	Сумарний показник забруднення сумішшю речовин/дозволений для підприємства сумарний гранично допустимий обсяг викиду шкідливих речовин	Відображає ступінь перевищення реальних викидів шкідливих речовин в атмосферу над нормативними рівнями
$К_{люд}$ – коеф. залюднення ареалу шкідливого впливу	Сума нормативної щільності населення і середня щільність населення у межах ареалу шкідливого впливу підприємства/середня щільність населення у межах ареалу шкідливого впливу підприємства	Показує рівень заселеності ареалу шкідливого впливу підприємства і потенційну небезпеку підприємства для населення.

Джерело: сформовано та систематизовано автором на основі [1, 3, 5, 7, 10]

Після систематизації показників (табл.2) потрібно розрахувати їх темпи змін. Після цього ми можемо здійснити оцінку кожної структурної складової економічної безпеки підприємства (табл.3).

Таблиця 3. Визначення рівня складових економічної безпеки підприємства

Фінансова складова
$$К_{фін} = \frac{t_{покр} \times t_{одз} \times t_{окз} \times t_{р} \times t_{авт}}{t_{фін}}$$ $t_{покр}$ – темп зміни коеф. покриття; $t_{одз}$ – темп зміни коеф. оборотності дебіторської заборгованості; $t_{окз}$ – темп зміни коеф. оборотності кредиторської заборгованості; $t_{р}$ – темп зміни коеф. рентабельності діяльності; $t_{авт}$ – темп зміни коеф. автономії; $t_{фін}$ – темп зміни коеф. фінансування.
Техніко-технологічна складова
$$К_{тт} = \frac{t_{вп} \times t_{ФВ} \times t_{інт}}{t_{зн}}$$ де $t_{вп}$ – темп зміни коеф. виробничої потужності; $t_{ФВ}$ – темп зміни фондовіддачі; $t_{інт}$ – темп зміни коеф. інтенсивного використання обладнання; $t_{зн}$ – темп зміни коеф. зносу.
Інтелектуально-кадрова складова
$$К_{ік} = \frac{t_{П} \times t_{ФОЗ} \times t_{ра} \times t_{квал}}{t_{пл}}$$ де $t_{П}$ – темп зміни продуктивності праці; $t_{ФОЗ}$ – темп зміни фондоозброєності праці; $t_{ра}$ – темп зміни коеф. раціоналізаторської активності; $t_{квал}$ – темп зміни коеф. співвідношення висококваліфікованих та кваліфікованих працівників; $t_{пл}$ – темп зміни коеф. плинності кадрів.
Політико-правова складова
$$К_{пп} = \prod_{i=1}^{n} x_i$$ де n – кількість аналізованих факторів; x_i – значення показника і-ого фактора.
Екологічна складова
$$К_{е} = \frac{1}{t_{вик} \times t_{люд}}$$ де $t_{вик}$ – темп зміни коеф. перевищення нормативного обсягу викидів шкідливих речовин в атмосферу; $t_{люд}$ – темп зміни коеф. залюднення ареалу шкідливого впливу.
Узагальнюючий показник рівня економічної безпеки підприємства (R)
$$R = K_{фін} \times K_{тт} \times K_{іт} \times K_{пп} \times K_{е}$$

Джерело: сформовано автором на основі [5, 7, 15]

Нормативне значення всіх перерахованих вище показників рівня складових економічної безпеки становить ≥ 1, тобто лише в цьому випадку рівень складової економічної безпеки вважається прийнятним.

Отже, якщо значення узагальнюючого показника (R) більше 1, то рівень економічної безпеки підприємства можна рахувати задовільним, якщо менше 1, то рівень економічної безпеки вважається низьким. В такому разі необхідно повернутися до оцінки кожної із складових економічної безпеки і визначити, які з них не відповідають нормативним значенням та шукати причини такого стану речей.

7. Висновки

В сучасній економічні літературі існує багато різних методів для визначення рівня економічної безпеки підприємства. Найпоширенішими з них є індикаторний, ресурсно-функціональний, програмно-цільовий та ризиковий. Однак, навіть ці підходи не дають можливості комплексного оцінювання рівня економічної безпеки підприємства. Тому запропонована нами методика оцінки дасть змогу оцінити кожну складову економічної безпеки, а саме фінансову, техніко-технологічну, інтелектуально-кадрову, політико-правову та екологічну для отримання узагальнюючого показника рівня економічної безпеки підприємства, щоб мати змогу швидко реагувати на різного роду фактори та зміни, що можуть негативно вплинути на діяльність підприємства, якщо вчасно на них не реагувати.

Список літератури:

1) Дідик А. М. Економічна безпека підприємства: підручник. Львів: Львівська політехніка, 2019. 624 с.
2) Варічева Р. В. Методичні підходи до оцінки якості економічної безпеки підприємства: облікове забезпечення. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2016. № 3(1). С. 88-93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2016_3(1)__20.
3) Сосновська О. О., Житар М. О. Аналіз методів оцінки рівня економічної безпеки підприємств. Бізнес Інформ. 2019. № 1. С. 21–26. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2019-1_0-pages-21_26.pdf.
4) Птащенко Л. О. Стратегічне та інноваційне забезпечення розвитку системи економічної безпеки підприємства: навч. посіб. «Центр учбової літератури», 2018. 320 с.
5) Економічна безпека підприємств: підручник. Ортинський В.Л., Керницький І.С., Живко З.Б. та ін. К.: Алерта, 2011. 704 с.
6) Сисоліна Н. П. Економічна безпека підприємства : навч. посіб. Кіровоград: КНТУ, 2014. 226с.
7) Васильців Т.Г., Микитюк Р.М. Удосконалення методики оцінювання економічної безпеки підприємства. Науковий вісник НЛТУ України. 2012. Вип. 22.14. С. 181–188.
8) Коптєва Г.М. Класифікація підходів до оцінки економічної безпеки підприємства. Східна Європа: Економіка, бізнес та управління. Випуск 2 (25). 2020. С.221-229. URL: https://doi.org/10.32782/easterneurope.25-32.
9) Bondarenko-Berehovych V. Methodical approach to the assessment of the economic security management system of the enterprise. German International Journal of Modern Science №9, 2021. С. 11-15. URL: https://dizzw.com/wp-content/uploads/2021/05/Deutsche-internationale-Zeitschrift-f%C3%BCr-zeitgen%C3%B6ssische-Wissenschaft-%E2%84%969-part-2-2021.pdf
10) Кучер Г. В. Ефективність системи управління державним боргом в Україні. *Фінанси України*. 2012. № 6. С. 44–57.
11) Селіверстова І.О. Боргова безпека як елемент фінансової безпеки держави. *Проблеми системного підходу в економіці.* 2010. №3. URL:http://archive.nbuv.gov.ua/.
12) Пілецька С.Т., Коритько Т.Ю., Ткаченко Є.В. Модель інтегральної оцінки економічної безпеки підприємства. Економічний вісник Донбасу. 2021. № 3 (65). С. 56-65. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/181846.
13) Соломіна Г.В., Забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємництва: навч. посіб. Дніпро: ДДУВС, 2018. 234 с.
14) Дідур С.В., Глухова В.І., Скрипник Л.І. Аналіз та оцінка боргової безпеки України. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2016. № 13. С. 506–510.
15) Алькема В.Г., Літвін Н.М., Кириченко О.С. Економічна безпека інноваційного підприємства: навч. посіб. ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2015. 320 с.

Method of comprehensive assessment of the level of economic security of the enterprise

Zhanna Shilo
Department of Finance and Economic Security, National University of Water and Environmental Engineering, Rivne, Ukraine.
ORCID ID: 0000-0002-2669-6734

Abstract: The article researches modern approaches to assessing the level of economic security of an enterprise. Conducting a timely assessment of the level of economic security gives the ability to quickly eliminate various threats or adapt to existing conditions, which ensures the stable operation of the company. The purpose of the scientific research is the analysis of the approaches to determining the level of economic security of the enterprise existing in the economic literature, as well as the development of a methodology for comprehensive assessment of its level. Analyzing the state of economic literature, we see the existence of a significant number of methodological approaches to assessing the level of economic security of an enterprise, which differ in the quality of information support, algorithmic and mathematical complexity. Therefore, this determines the necessity and expediency of systematic classification of existing methods and their generalization for further selection of the most complete and reliable methods. An analysis of the main advantages and disadvantages of each of them was carried out. The author proposed a methodical approach based on the generalization of several different approaches, consisting of successive stages of assessing the comprehensive level of economic security of the enterprise. At the first stage, the research information base is determined. The sources of information should be the company's financial statements, main technical and economic indicators, labor indicators, environmental conditions, etc. At the second stage, indicators are selected to assess the economic security of each structural component of the enterprise. This stage largely determines the effectiveness of the entire economic security management system. The assessment methodology proposed by us will make it possible to assess each component of economic security, namely financial, technical-technological, intellectual-personnel, political-legal and environmental to obtain a general indicator of the level of economic security of the enterprise.

Keywords: economic security of the enterprise; components of economic security; approaches; evaluation methods; comprehensive assessment.